

УДК 37.036

ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНІХ ПОТРЕБ У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК УМОВА ДУХОВНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ І СУСПІЛЬСТВА

С. С. Рашидова

Стаття присвячена дослідженню проблеми формування художніх потреб у студентів педагогічних спеціальностей засобами художньої літератури. Автор акцентує увагу на тому, що формування художніх потреб є основою художнього виховання, яке слід починати із формування потребнісно-мотиваційної сфери, яка, в свою чергу, формує ціннісну. У статті надається характеристика різновидів духовної вихованості як основи духовної безпеки особистості, а саме: інтелектуальної, моральної і ціннісної. Доводиться необхідність пошуку нових підходів до побудови змісту педагогічної освіти. Встановлено, що особливу роль у професійній підготовці студентів педагогічних спеціальностей грають педагогічні дисципліни: «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності», «Педагогічне спілкування» («Комунікативні процеси у педагогічній діяльності», «Культура взаємодії викладачів і студентів»), «Педагогічна майстерність та імідж викладача вищої школи», варіативний курс «Художня література в педагогічній діяльності». Автор робить висновок, що формування художніх потреб у студентів педагогічних спеціальностей засобами художньої літератури є умовою духовної безпеки як окремої особистості, так і суспільства в цілому.

Ключові слова: художні потреби, студенти педагогічних спеціальностей, художня література, духовна безпека особистості і суспільства.

Постановка проблеми. У попередніх статтях нами доведено, що формування художніх потреб – основа художнього виховання, тобто художня потреба стоїть у витоків художнього виховання і є запорукою успіху у справі виховання взагалі. Нажаль, під час виховання дітей і молоді не враховується цей чинник.

Питання методології – це перш за все питання підходів до виховання. Наша дослідницько-концептуальна позиція полягає в тому, що виховання взагалі та художньо-естетичне зокрема слід починати із формування потребнісно-мотиваційної сфери, яка, в свою чергу, формує ціннісну. В

педагогіці наполягають на компетентнісному, системному, навіть синергетичному підходах до виховання. За нашим переконанням, доречним було би виокремити потребнісний підхід як такий, без якого неможливим є ефективний результат виховання, від якого, за великим рахунком, залежить духовна безпека особистості і суспільства. Адже потреба породжує інтерес і мотив, що, в свою чергу, спонукає до дії, і головне – до дії осмисленої, бажаної, продуктивної. Художня потреба, таким чином, спонукає до творчої дії чи то створення художнього продукту (художнього тексту), чи то творчого сприйняття художнього продукту, творчого читання художнього тексту. Водночас сформована, стійка художня потреба у читанні, у художній літературі культуралізує людину, що робить її життя менш небезпечним.

Мета статті – обґрунтувати, що формування художніх потреб у студентів педагогічних спеціальностей засобами художньої літератури є умовою духовної безпеки особистості і суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження з аналізом публікацій, до яких звертається автор. Студенти педагогічних спеціальностей як майбутні педагоги – це представники інтелігенції, носії культурних цінностей, культури, яку вони будуть транслювати, передавати новим поколінням, що виховуються і що будуть творити майбутнє. Тож, від них, як і від сім'ї, певною мірою залежить сформованість художніх потреб в структурі культурних потреб у дітей і молоді. Вітчизняний класик педагогіки В. А. Сухомлинський був впевнений у корисності і ролі читання для особистості, що розвивається: «Покажіть дітям красу, мудрість, глибину думки однієї книги, але покажіть так, щоб кожна дитина назавжди полюбила читання, була готовою вийти в самостійне плавання по книжковому морю» [6, с. 20]. Він вбачав у естетичному вихованні й у художній потребі до читання великий перетворюючий вплив на особистість: «Нехай дитина відчуває красу і захоплюється нею, нехай в її серці і в пам'яті назавжди збережуться образи, в яких втілюється Батьківщина. Краса – це кров і плоть людяності, добрих почуттів, сердечних відносин» [6, с. 18].

Професор сучасної науки Г. Г. Філіпчук переконаний: «Суспільне життя завжди потребуватиме культури – духовної, естетичної, етичної, громадянської, яка опирається на ґрунт світової і національної спадщини. За таких умов людські помисли і вчинки матимуть якісно інший, благородніший і гуманніший характер. Саме культурні цінності народжують та оберігають життя, формують ідеали і життєві смисли, творять любов до ближнього, народу і людського роду, рідної землі, природи, Батьківщини» [8, с. 10].

В умовах глобалізаційних процесів, розвитку всепоглинаючих інформаційних технологій, катаклізмів і війн, важкої політичної, економічної і соціальної ситуації в Україні ускладнюються і вимоги до сучасного вчителя. Він має бути гнучким, готовим до любых змін, емоційно- і стресостійким, компетентним не тільки у дисципліні, яку викладає, але й у вирішенні педагогічних і життєвих завдань. Він не має права бути байдужим до людини, до Батьківщини, до професії. Педагог, вчитель – це не стільки професія, скільки покликання. Так має бути. Це постійна праця над собою, своєю особистістю, своєю педагогічною майстерністю. Від професіоналізму вчителя, його особистісних і професійних якостей, від його майстерності залежить його особиста духовна безпека, а також створювані ним умови для взаємодії і розвитку майбутнього покоління, а отже, і духовна безпека тих, хто навчається, і, за великим рахунком, суспільства в цілому.

Духовну безпеку особистості складає духовна вихованість, а саме – вихованість інтелектуальна, моральна і ціннісна. Інтелектуальна вихованість відкриває можливості для свідомих рішень, зроблених за власними переконаннями, а не за навіюванням телебачення, інформаційних мереж, дорослих або ж представників влади. Моральна вихованість створює умови для морального вибору, моральної дії, морального вчинку чи то як людини, чи то як громадянина, чи то як професіонала. Ціннісна вихованість – це вихованість ціннісної сфери, ціннісної свідомості, де базовими цінностями виступають життя, здоров'я, людина і всі похідні від них.

Все це обумовлює необхідність пошуку нових підходів до побудови змісту педагогічної освіти. Особливу роль у професійній підготовці студентів педагогічних спеціальностей грають педагогічні дисципліни. «Педагогіка як навчальний предмет кваліфікується як адаптована і ціннісно- (світоглядно-) орієнтована система знань педагогічної науки (В. Красевський). Однак у змісті педагогічної підготовки, в навчальних матеріалах, пропорованих сьогодні студенту, немає достатньої інформації про дитину; як правило, мова йде про якогось «абстрактного» учня, тоді як сучасні діти дуже різні. В результаті в педагогічній професійній освіті спостерігається таке явище, яке називають «гуманітарним голодуванням», «дефіцитом культури», «бездітною педагогікою» ... Для того, щоб педагог міг успішно взаємодіяти з дітьми, необхідно знайти такі засоби фахової підготовки вчителя, які сприяли б розумінню дитинства» [2].

Дослідники (М. А. Верб, О. О. Галицьких, В. П. Зінченко, І. А. Зязюн) відзначають, що вивчення педагогічних дисциплін необхідно будувати,

враховуючи зв'язки освіти, науки і мистецтва; підкреслюють значущість комплексу мистецтв у духовному вихованні і становленні підростаючого покоління (Г. П. Шевченко), естетичного виховання учнів художнім словом (Н. Є. Миропольська). Науковцями розкрито пізнавальні можливості художньої літератури щодо педагогічних явищ (Р. Р. Москвіна, Г. В. Мокронос, В. П. Зінченко, А. С. Роботова), виділено функції художніх творів при вивченні педагогічної реальності (А. С. Роботова). Водночас художня література як засіб формування художніх потреб у студентів педагогічних спеціальностей, а отже і становлення їх професійної компетентності, до тепер не розглядалася в педагогічній науці.

Як зазначено в Ухвалі Головної ради ВУТ «Просвіта» про гуманітарну безпеку України, «національна культура і мистецтво мають стати методологією освіти». Серед першочергових завдань – «якісно вирішити проблему української книги (наукової, художньої, суспільно-політичної, публіцистичної)...» [7, с. 3].

Повернення до книги, до читання – це крок до духовної безпеки, по-перше, особистості, а, по-друге, суспільства. Адже саме книга, художнє слово сприяє просвітництву, саморозвитку, самовихованню.

Тож, одним із джерел, що допоможе майбутньому вчителю досягнути дитинства в його неповторності, себе як особистість, себе в професії і житті, у взаємодії із дітьми, із світом; вплинути на корекцію особистісних якостей студентів, систему їх цінностей; створить умови для розвитку їх творчих здібностей, творчого мислення (логічного, критичного, образного), емоційно-емпатійної сфери; сприятиме розвитку і становленню професійно-педагогічної компетентності у вирішенні педагогічних завдань тощо, є художня література. А у зв'язку з цим постає завдання виявлення художніх творів, що розкривають різні аспекти дитинства, взаємовідносин дітей і вчителів, дітей і батьків, визначення умов їх використання, визначення впливу художньої літератури на формування художніх потреб у майбутніх педагогів, розвиток їх професійної компетентності.

За зауваженням професора В. І. Волинкіна, художня потреба – складне системне утворення, пов'язане з механізмами катарсису, гармонізації внутрішнього світу і самоактуалізації особистості, отже, її розвиток – найважливіше завдання виховання. Він пропонує влучну загальнопедагогічну модель формування і розвитку художніх потреб школярів, що складається з наступної системи: розвиток сенсорної культури і емоційного світу + розвиток здатності адекватного сприйняття художнього образу мистецтва на основі вивчення його специфіки, що сприяє перетворенню потенційних можливостей мистецтва в реальні

фактори впливу на особистість + залучення школярів в активну художньо-творчу діяльність об'єктивної або суб'єктивної в освітній парадигмі П - П - Д (потреба - переживання - дія), тобто шлях від регульованої цілеспрямованості дій до зміни всієї сукупності переживань, а в підсумку – формування, закріплення і розвиток стійких індивідуальних потреб [1, с. 33-34].

У попередніх працях ми доводили, що дослідники гуманітарного знання підкреслюють надзвичайну значимість художніх потреб, точніше, їх наявності у людини як феномену, що спроможний до зцілення, продовження життя і молодості, що має активну перетворюючу силу як на особистість, так і на світ [3; 4; 5].

Визначено, що художня потреба – найважливіша духовна потреба, яка сприяє формуванню цілісного світу цілісної особистості. Сутність художньої потреби виражається в стійкому, стабільному прояві художньо-творчої діяльності, прагненні до неї.

З урахуванням всього сказаного, виокремимо деякі *базові педагогічні умови* у справі формування художніх потреб у студентів педагогічних спеціальностей засобами художньої літератури, що сприятимуть розвитку професійної мотивації, готовності до професійно-творчої діяльності. *По-перше*, художню потребу слід розглядати як внутрішню і необхідну психолого-педагогічну умову звернення особи майбутнього вчителя до художньої літератури. *По-друге*, відбір художніх текстів повинен бути обґрунтованим з позиції педагогічної мотивації. *По-третє*, розглядати вплив художньої літератури на особистість як силу, що сприяє розвитку її духовного світу, перетворює її, розвиває моральну і емоційно-почуттєву сферу, інтелектуальні і творчі здібності, систему цінностей, тобто створює умови для духовної безпеки особистості, а отже і суспільства. *По-четверте*, необхідна цілеспрямована системна робота щодо організації навчання педагогічним дисциплінам і позааудиторного спілкування через використання художньої літератури.

Так, у курсах «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності», «Педагогічне спілкування» («Комунікативні процеси у педагогічній діяльності»), «Культура взаємодії викладачів і студентів»), «Педагогічна майстерність та імідж викладача вищої школи» ми пропонуємо як вже підібрані для студентів художні твори для педагогічного аналізу, так і у якості творчих робіт, а також у якості діагностування на предмет художньо-педагогічного досвіду самостійно підібрати художні твори для педагогічного аналізу, що містять питання педагогічного характеру (питання виховання, розвитку, становлення дитини, людини; взаємовідносин вчителів і учнів, батьків і дітей, дорослих і молодших;

взаємовідносин між дітьми, підлітками, юнацтвом; взаємовідносин між колегами-педагогами; педагогічні ситуації і завдання тощо). Тож, відбувається процес співтворчості викладача і студента, співтворчості студента і автора художнього твору, його героїв. Відбувається процес творчого читання, під час якого розглядаються і вирішуються педагогічні ситуації і педагогічні задачі, виконуються творчі, художньо-творчі завдання (перерахувати проблеми педагогічного характеру до запропонованого художнього твору, написати твір-роздум, есе, вірш тощо за проблемами даного тексту).

Варіативний курс «Художня література в педагогічній діяльності», головний принцип якого теж співтворчість, будується як дослідницька, творча робота студентів. Разом із вище названими завданнями для студентів пропонується тематика дослідницьких робіт за вибором, за якими вони готують реферати, доклади на конференцію, презентації.

Орієнтовна тематика дослідницьких робіт:

1. Художня література як вид мистецтва і засіб розвитку особистості.
2. Художня література і художнє мислення в науці і педагогічній діяльності.
3. Педагогічна діяльність як творчий процес. Місце художньої літератури в ній.
4. Перетворююча функція художньої літератури.
5. Літературно-художня діяльність як творчий процес, як співтворчість.
6. Пізнавально-інформаційна (та евристична) функція художньої літератури.
7. Виховна функція художньої літератури (література як катарсис).
8. Естетична функція художньої літератури (література як формування естетичних смаків, естетичних вподобань, ціннісних орієнтацій, образності, почуття прекрасного, уяви тощо).
9. Емоційно-емпатійна функція художньої літератури і розвиток емоційної сфери та емпатійних здібностей (література як переживання, співпереживання).
10. Комунікативна функція літератури і комунікативна компетентність педагога.
11. Художня література в розвитку культури мовлення учня і майбутнього педагога.
12. Педагогічна ситуація і педагогічна задача в художній літературі.
13. Педагогічне спілкування, педагогічний конфлікт в художній літературі.

14. Художня література і загальнокультурна компетентність педагога (культурно-розвивальна функція художньої літератури).
15. Художня потреба в системі потребнісно-мотиваційної і ціннісної сфери майбутнього педагога.
16. Художня потреба та її формування в системі художньо-естетичного виховання молоді.

Публічна презентація робіт, з одного боку, відбувається як конкурс педагогічної майстерності, з іншого, – як захист дослідницько-творчої самостійної роботи і є результатом, заліком з курсу «Художня література в педагогічній діяльності».

Відзначимо, що робота з художніми текстами сприяє розвитку особистості майбутнього педагога, його духовного світу, формуванню сталих художніх потреб, особистісної і професійної мотивації для звертання до художньої літератури, формуванню чи корекції ціннісної, емотивно-почуттєвої сфери, розвитку творчих здібностей тощо.

З урахуванням вище викладеного, зробимо деякі концептуальні положення і **висновки**:

по-перше, ми розглядаємо вчителя (педагога) як гаранта духовної безпеки особистості того, хто навчається, а також як гаранта духовної безпеки суспільства;

по-друге, духовна безпека особистості залежить від її духовної вихованості, а духовна безпека суспільства від духовної вихованості його членів;

по-третє, духовна вихованість складається із інтелектуальної, моральної вихованості, а також вихованості ціннісної сфери;

по-четверте, вчитель (педагог) як людина культури покликана виховати людину культури, що стає можливим в просторі культури і через засоби культури;

по-п'яте, одним із ефективних засобів виховання духовності та духовної безпеки людства може і має стати художня література (як складова культури), кращі її зразки;

по-шосте, методологічним підходом до виховання людини культури, людини духовної має стати потребнісний підхід, що, в свою чергу, базується на сформованій ціннісній сфері.

Таким чином, формування художніх потреб у студентів педагогічних спеціальностей засобами художньої літератури виступає умовою духовної безпеки як окремої особистості, так і суспільства в цілому.

Література

1. Волюнкін В. И. Художественная потребность: методология, теория, практика [Текст]: монография / В. И. Волюнкін. – Астрахань: Астраханский государственный университет, Издательский дом «Астраханский университет, 2010. – 311 с.
2. Матросова Ю. С. Произведения художественной литературы о детстве как средство развития профессиональной компетентности студентов педагогического вуза / Матросова Юлия Сергеевна / Автореф. ... канд. пед. н. по специальности 13.00.08 – теория и методика профессионального образования <http://www.dissercat.com/content/proizvedeniya-khudozhestvennoi-literatury-o-detstve-kak-sredstvo-razvitiya-professionalnoi-k#ixzz4YBWXRUw>
3. Рашидова С. С. Художні потреби як предмет дослідження гуманітарних наук / С. С. Рашидова // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. – Вип. 6 (69). – С. 142-151.
4. Рашидова С. С. Виховання людини культури засобами художньої літератури / С. С. Рашидова // Духовність особистості: методологія, теорія і практика / Гол. редактор Г. П. Шевченко. – Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. – Вип. 6 (75). – С. 159-170.
5. Рашидова С. С. Художня література як мистецтво виховання і формування людини / С. С. Рашидова // Духовність особистості: методологія, теорія і практика / Гол. редактор Г. П. Шевченко. – Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. – Вип. 1 (70). – С. 145-156.
6. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – К.: Радянська школа, 1973.
7. Ухвала Головної ради ВУТ «Просвіта» про гуманітарну безпеку України // Слово Просвіти: Всеукраїнський культурологічний тижневик. – Вип. 13 (909), 30 березня – 5 квітня 2017. – С. 3.
8. Філіпчук Г. Г. Найважливіше стратегічне завдання освітньої політики // Слово Просвіти: Всеукраїнський культурологічний тижневик. – Вип. 13 (909), 30 березня – 5 квітня 2017. – С. 10.

ФОРМИРОВАНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПОТРЕБНОСТЕЙ У СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ СРЕДСТВАМИ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ КАК УСЛОВИЕ ДУХОВНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЛИЧНОСТИ И ОБЩЕСТВА

С. С. Рашидова

Статья посвящена исследованию проблемы формирования художественных потребностей студентов педагогических специальностей средствами художественной литературы. Автор акцентирует внимание на том, что формирование художественных потребностей является основой

художественного воспитания, которое следует начинать с формирования потребностно-мотивационной сферы, которая, в свою очередь, формирует ценностную. В статье дается характеристика разновидностей духовной воспитанности как основы духовной безопасности личности, а именно: интеллектуальной, нравственной и ценностной. Обосновывается необходимость поиска новых подходов к построению содержания педагогического образования. Установлено, что особую роль в профессиональной подготовке студентов педагогических специальностей выполняют педагогические дисциплины «Педагогика», «Основы педагогического мастерства», «Педагогическое общение» («Коммуникативные процессы в педагогической деятельности», «Культура взаимодействия преподавателей и студентов»), «Педагогическое мастерство и имидж преподавателя высшей школы», вариативный курс «Художественная литература в педагогической деятельности». Автор приходит к выводу, что формирование художественных потребностей студентов педагогических специальностей средствами художественной литературы выступает условием духовной безопасности как отдельной личности, так и общества в целом.

Ключевые слова: художественные потребности, студенты педагогических специальностей, художественная литература, духовная безопасность личности и общества.

FORMATION OF THE ARTISTIC NEEDS OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL SPECIALITIES BY MEANS OF BELLES-LETTRES AS THE CONDITION OF SPIRITUAL SECURITY OF THE PERSONALITY AND SOCIETY

S. S. Rashydova

The article is dedicated to the research of the problem of formation of the artistic needs of students of pedagogical specialties by means of belles-lettres. The author emphasizes that the formation of the artistic needs is the foundation of art education, which should begin with the formation of needs-motivational sphere, which, in turn, forms the value sphere. The author of the article gives characteristic of the spiritual upbringing varieties as the basis of spiritual security of the personality, namely, intellectual, moral and value. The need for search of the new approaches to development of the content of teacher education is proved in the article. It is determined that special role in the professional training of pedagogical specialties students play educational courses: «Pedagogy», «Basics of Pedagogical Skills», «Pedagogical Communication» («Communication Processes in the Educational Activities», «Culture of Interaction between Teachers and Students»), «Pedagogical Skills and Image of a Higher School Teacher», variable course «Literature in the Educational Activity». The author concludes that the formation of the artistic needs of students of pedagogical specialties by means of belles-lettres serves as a condition of spiritual security of the personality and society as a whole.

Рашидова Світлана Станіславівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна). E-mail: svetlana101068@gmail.com.

Rashydova Svitlana Stanislavivna – Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D. in Education), Associate Professor at the Pedagogy Department of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine). E-mail: svetlana101068@gmail.com

УДК 37.013.43

ГУМАНИТАРНОСТЬ КАК ДОМИНИРУЮЩИЙ ПРИНЦИП ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

И. А. Сафонова

В статье освещается сущность гуманитарности как доминирующего принципа педагогического образования. По мнению автора, принцип гуманитарности в образовании дает право на множественность, вариативность и уникальность; предполагает свободу, творчество и диалогичность; дает возможность интерпретации смыслов и ценностей; определяется целостностью познания и понимания мира и человека в этом мире. Обращено внимание на то, что крайне необходимо не только «вооружить» студента знанием, но и научить мыслить, поскольку мышление – живая истина. По этой причине педагогическая практика должна быть нацелена на «знание со смыслом», а целью образования должно стать мыслезнание.

Ключевые слова: гуманитарность, гуманитарное знание, гуманитарное образование.

Постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными научными и практическими заданиями. В педагогике, как и в любой другой науке, есть свои паттерны или сложившаяся матрица, определяющие вектор ее развития. Таким доминирующим паттерном в настоящее время выступает принцип гуманитарности, артикулирующий все ценностно-смысловые координаты образования человека. Образование, напоминающее об «образе» – греч. Μορφωσις (или пайдейя) и означающее «приведение чего-то к определенной форме» μορφή (лат. аналог – forma), заставляет задуматься о том, каким же должен быть этот